7. Jazyk a slovesnost

„Je romština vůbec regulérní jazyk?
Má nějakou gramatiku, není to jenom taková hantýrka?"
(Často kladená otázka.)

Příslušníci kočovných romských skupin nepoužívali písmo, protože neměli příležitost se mu naučit – po celá staletí nenavštěvovali školy. Ačkoli u nich neexistovala literatura, přesto vytvořili svéráznou a v jistém smyslu i bohatou kulturu. Její přínos světu mj. můžeme hledat v oblasti **folkloru, ať již slovesného, hudebního, písňového či tanečního**. Prostřednictvím ústní lidové slovesnosti si Romové z generace na generaci předávali veškeré vědomosti a poznatky.

Romština patří k větvi jazyků indických, přesněji novoindických. Novoindické jazyky včetně romštiny stojí na současném stupni vývoje, na jehož počátku byl sanskrt – jazyk nejstarších indických literárních památek. Z hlediska lingvistického je romština jazykem nesmírně cenným, neboť konzervuje vývojové stadium mezi staršími formami indických jazyků (tzv. prákrty) a dnešními indickými jazyky (jako je hindština, paňdžábština, bengálština atd.). Romský jazyk byl také v 18. století klíčem k odhalení indického původu Romů.

Romština se dělí na řadu příbuzných dialektů. Všechny postupem doby, po kterou Romové žijí usazeně na daných územích, přebraly do své slovní zásoby výrazy z jazyků většinových společností. I dnes je však zjevný společný původ romských dialektů a Romové z celého světa se při dobré vůli mohou stále ještě dorozumět.

Vzdělávání a výchova romských dětí neprobíhaly systematicky a plánovitě, ale děti se všemu potřebnému učily tím, že se účastnily veškerého denního života dospělých. Již od útlého věku se musely podílet na zajišťování potravy a dalších sebezáchovných aktivitách. Součástí světa dospělých, kterého dětem nebylo bráněno se účastnit, bývala vyprávění rozličných příběhů ze života s prvky mýtické symboliky, nadsázky i reality. Jedná se především o slovesný útvar romsky zvaný ***paramisa*** – **pohádky**. Pohádky byly pro malé posluchače velkou školou, děti měly možnost se na jejich základě dozvídat životní moudra dospělých, a především do sebe vstřebat a pochopit etické normy skupiny. Vyprávění ze života zaujímala hodnotící stanoviska k činům aktérů příběhů; buď se chovali *paťivales* – čestně, nebo mohlo být jejich chování hodnoceno jako *pre ladž* – pro ostudu. Zpravidla v každé komunitě byl jeden nebo více Romů, který byl obdařen přirozeným vypravěčským talentem, říkalo se mu *paramisaris* – vypravěč pohádek. Takový člověk byl schopen hodiny dlouze

Obr. 9 – Víla Trávnice, Dušan Oláh, akvarel.

a poutavě vyprávět příběhy z minulosti, hrdinské skutky své či předků, příběhy ze života, v nichž se bez jasných hranic prolínala skutečnost s fantazií. Romské pohádky jsou cenným informačním zdrojem nejen o Romech samotných, o jejich mentalitě, ale v mnohém naznačují i jejich historické osudy. **Námětem pohádek nebývá tak často jako u jiných národů honba za poklady a princeznami, ale spíše únik před zlem a uhájení holého života s pomocí vlastní chytrosti, ba přímo vychytralosti a mazanosti.**

Dalším útvarem frekventovaným v romské lidové slovesnosti byly tzv. ***pherasa***, neboli ***pherasune paramisa*** – **žertovná vyprávění, humorky, anekdoty**, nebo **žertovné pohádky**. Teprve v nedávné době naše přední romistka a indoložka dr. Milena Hübschmannová sesbírala a vydala ***goďaver lava*** – **moudrá slova**, **přísloví**, z nichž některá jsou velmi stará, zatímco jiná vznikla teprve nedávno.

Veškerou tíhu života na cestách, na samotném okraji společnosti; bolest i radost ukládali Romové do **hudby a písní**, které je provázely celým životem. Byly a jsou součástí všech jejich rodinných oslav – obřadů stejně jako každodenního života. (Viz přísloví: *Lačhi giľi, so pes rovel opre.* – Dobrá je písnička, při které se člověk může vyplakat. Nebo: *Andre giľi, šaj pes phenel savoro.* – Písní můžeš vypovědět všechno.) Zcela odlišný repertoár hrávali romští muzikanti na zakázku Neromů a jiný sami pro svoji potřebu. (Viz přísloví: *Gadžeske bašavav andro kan, Romeske andro jilo.* – Gadžovi hraju do ouška, Romovi do srdce). To také dokládá, že Romové neznalí not (jako „šumaři") byli schopni zahrát nejen svoje vlastní – romské melodie a písně, ale i hudbu známých autorů – tzv. „klasiku".

Obr. 10 – Vzpomínka z osady, Dušan Oláh, kresba černou propiskou.

Romský jazyk představuje pro velkou část našich Romů stále jazyk mateřský, i když stav romštiny není uspokojivý. Desítky let, kdy byl tento jazyk komunistickou propagandou považován za hantýrku a Romové byli přesvědčováni o škodlivosti jeho předávání vlastním potomkům (viz s. 51–52), napáchala neodčinitelné škody. Vlastní jazyk mnoho Romů zapomnělo, českému se odposlechem naučilo nedokonale a jako většina cizinců ovládají i oni jen jeho hovorovou a někdy přímo slangovou verzi. Řada Romů navíc mluví česky s použitím akcentu typického pro romštinu, což je na veřejnosti terčem obecného posměchu.

Odborníci zjistili, že Romové, kteří chtěli mluvit na své děti pouze česky, a přitom český jazyk sami dobře neovládali – hovořili tzv. romským etnolektem češtiny (projevuje se např. romskými vazbami v českých souvětích apod.), a nenaučili své děti dobře ani česky, ani romsky. Naopak děti, které odmala vnímaly romštinu jako svůj první – mateřský jazyk a relativně dobře se mu naučily, měly pak lepší předpoklady pro zvládnutí dalšího jazyka na stejné úrovni, jazyka českého.

*„**Učitelé dětí indických emigrantů v Anglii doporučují rodičům**, aby na své děti mluvili jen rodným jazykem. Mají k tomu dva důvody: pokud dítě ovládá dobře mateřský jazyk, naučí se snadno ve škole cizímu. Nebude se učit nestandardní angličtinu od svých rodičů." (Viz doporučená literatura: Balabánová, Helena.)*

Romské osobnosti spolu s odborníky – romisty však již od roku 1990 udělali jistý kus práce pro to, aby romština nezanikla a předala své hodnoty v podobě **rozvíjející se původní romské literatury** i dalším generacím. Připomeňme, že romská literatura vzniká i přesto, že **psanou formu svého mateřského jazyka se Romové neměli možnost nikdy a nikde naučit**.

Doporučená literatura:

Balabánová, Helena: Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí. Praha 1995.

Davidová, Eva: Čhajori romaňi. Romská dívenko. Výbor z romské písňové poezie. Praha 1999.

Hübschmannová, Milena: Romština naznačuje původ Romů. Romština a indické jazyky. In: Romové – O Roma. Tradice a současnost. Brno 1999, s. 9–13.

Hübschmannová, Milena – Jurková, Zuzana: Romane giľa. Zpěvník romských písní. Praha 1999

Hübschmannová, Milena: Goďaver lava phure Romendar. Moudrá slova starých Romů. Praha 1991.

Hübschmannová, Milena: Z cikánského folkloru. In: Dějiny a současnost, r. 4 1962, č. 9, s. 16–18.

Hübschmannová, Milena: Pojem „učit se" v romštině. In: Romano džaniben, 3/1995, s. 35–40.

Hübschmannová, Milena – Šebková, Hana – Žigová, Anna: Romsko-český a česko-romský kapesní slovník. Praha 1991.

Hübschmannová, Milena: Romské pohádky. Praha 1973.

Hübschamnnová, Milena: Slovesná tvorba slovenských Romů. Přehled jednotlivých žánrů. In: Slovenský národopis, r. 36, 1/1988, s. 80–91.

Hübschmannová, Milena: Jak jsme sbírali romská přísloví. In: Neznámi Rómovia. Bratislava 1992, s. 155–162.

Lacková, Elena: Rómske rozprávky. Romane paramisa. Košice 1992.

Manuš, Erika: Pekloneberáj. Bít, nebo být? Vyprávění nejen cikánská. Praha 2001.

Müller, František: Humoresky ze života cigánů a pytláků na Luhačovicku a Bojkovicku. Zámek Nový Světlov a Muzeum v Bojkovicích. 1979.

Stojka, Peter – Davidová, Eva – Hübschmannová, Milena : Dúral me avilem. Z dálky jsem přišel. Výbor z olašské písňové poezie. Praha 2000.

Šebková, Hana: Romská humorná vyprávění. In: Romano džaniben, 1–2/1994, s. 41–60.

Šebková, Hana, Žlnayová, Edita: Romaňi čhib. Učebnice slovenské romštiny. Praha 1999.

Voříšková, Marie: Zpívající housle. Pohádky. Praha 1991.

Vzpomínky Romů na své dětství a výchovu v rodině. In: Romano džaniben, 3/1995, s. 41–44.